

Maktforholdene i verdikjeden mat.

Matkjedeutvalget, ledet av Einar Steensnæs, la i vår fram rapporten Mat, Makt og Avmakt, og dokumentet er fortiden på høring.

Utvalget konkluderte med at det helt udiskutabelt er en svært sterk konsentrasjon i det norske dagligvaremarkedet. Vi har fått dokumentert at 4 dagligvarekjeder nå kontrollerer mer enn 99 % av all mat vi handler, inkludert storkjøkken og restauranter.

Det er full enighet i utvalget om denne beskrivelsen, og 12 av utvalgets 14 medlemmer mener at denne maktforskyvningen innebærer en negativ utvikling både for forbruker, og for de av oss som produserer og videreforedler maten.

Ca. 100.000 mennesker er sysselsatt i verdikjeden for mat i Norge

Dagligvarebransjen har flytta sin innflytelse bakover ved å ta mer kontroll over distribusjon, industri og ved å opprette egne merkevarer (emv). Hos Tine, Gilde og Prior går overskuddet til 30 000 bønder fordelt over hele landet, som samarbeider gjennom samvirke. Kjedenes integrering bakover i verdikjeden gjør at mer og mer av overskuddet nå havner hos eigerene i dagligvarebransjen.

I tillegg påvirker økt maktkonsentrasjon i sisteleddet både forbrukernes og matvareprodusentenes valgmuligheter i negativ retning. Det blir rett og slett færre valgmuligheter og mindre mangfold.

Steensnæsutvalget forslår flere tiltak for å bøte på uheldige utslag av dagens situasjon. De viktigste er:

1. Innføre en lov om god handelsskikk med tilhørende ombud.

Loven skal regulere avtalene og maktforholdene mellom dagligvarekjedene og leverandører. Den skal hindre urimelig utøvelse av kjøpemakt og sikre forbruker en rimelig andel av ytelse gjennom pris, utvalg, kvalitet og tilgjengelighet.

2. Innføre opprinnelsesmerking. Bevisste forbrukere stiller større krav til åpenhet og informasjon. Det er et viktig forbrukerkrav at man har rett til å få vite hvor maten vi spiser kommer fra, hvordan den er produsert og av hvem. Forslaget utfordrer kjedenes egne merkevarer, der opprinnelse skjules for forbruker. Forslaget til merking innebærer at forbrukeren får friheten til å velge kortreist mat framfor langreist mat. Samtidig er det et kraftig signal om at forbrukernes interesser ikke alltid er lavest mulig pris. Kunden vil få økt mulighet for å velge kvalitet, og frihet til å velge produsenter som er lokale og med ordnede arbeidsforhold. Her kan forbrukernes interesser og bevisste valg gå hånd i hånd både med bondens og de ansattes interesser.

3. Vurdere nærmere regelverk for franchise (franciselov). Franchise er i dag et område av norsk arbeidsliv som er helt uregulert og uten innsyn.

Franchise er viktig i forhold til ubalanse i maktforholdene mellom kjøpmann og kjede, og i forhold til ansattes rettigheter. Sverige har en egen franchiselov. Det er kun ett utvalgsmedlem som går mot forslaget.

Det er vår oppfatning at manglende norsk franchiselov svekker noen grunnleggende bedriftsdemokratiske prinsipper i forhold til ansatte og franchisetaker når det gjelder åpenhet, medbestemmelse og innsyn.

Primært svekker organisasjonsformen de ansattes muligheter for innflytelse på tre områder: 1) Ingen rett til styrerepresentasjon – dagens aksjelov gir ikke rett til styrerepresentasjon hos franchisegiver. 2) Tariffavtale kan bare opprettes med den enkelte franchisetaker. 3) De ansatte har ikke innsyn i avtalen/forholdet mellom franchisetaker og franchisegiver

.Etter framleggelsen av rapporten har LO forbundet NNN og HK gjennomført en undersøkelse i regi av NorgesBarometeret. Undersøkelsen omfatter både befolkningen som helhet og folkevalgte i alle landets kommuner. I undersøkelsen kommer det fram at 75% mener at de fire matkjedene i Norge har for mye makt når det gjelder hva vi skal spise og drikke, og nesten alle ønsker mer konkurranse i dagligvaremarkedet. Undersøkelsen viser i tillegg at ni av ti nordmenn ønsker at maten er tydelig merket av produsent og produksjonssted.

Matkjedeutvalget representerer ikke et særnorsk fenomen. Spørsmålet om maktforhold er satt på den politiske dagsorden i en rekke land, både i EU og i USA, og vi ser mange likhetstrekk. Det er gjennomgående oppfattet som et problem at dagligvarekjeder har fått for stor makt i verdikjeden på bekostning av forbrukere, leverandører og produsenter. Mange land, som bl.a. Storbritannia, har også kommet et godt stykke på vei i forhold til å stoppe denne negative utviklingen.

I tiden før og etter framleggelsen av rapporten, har det vært mange forsøk fra dagligvarekjedene sin side på å ufarliggjøre utvalgets konklusjoner og forslag til tiltak, bl.a med å prøve å vir debatten over til et spørsmål om norsk landbrukspolitikk, for derigjennom å isolere dette som en særinteresse kun for bøndene.

Vi mener vi gjennom denne kronikken har vist at både matprodusenter, ansatte og forbruker alle er interesert i en mer åpne og inkluderende verdikjede, og at det er dagligvare eigerene som er ute etter å beskytte sin sine særinteresser i denne saken.

Matkjedeutvalget, fikk i oppdrag av tre ministre å se på maktforholdene i verdikjeden og om de fant uheldige utslag.

Vi mener utvalgets rapport gir et godt bilde av situasjonen. Arbeidet som utvalget har gjennomført er historisk i norsk sammenheng, da det er første gang det er foretatt en brei og grundig maktanalyse av styrkeforholdet mellom alle aktørene i verdikjeden for mat.

Vi forventer nå at Regjeringen tar tak i de utfordringer som det er satt søkelys på,

viser at de tar på alvor de utfordringene rapporten avdekker og aktivt følger opp de tiltakene som utvalget foreslår. Slik kan også matprodusent, forbruker og ansatt få sin rettmessige del av innflytelse og verdiskaping i verdikjeden mat.

Birte Usland, Leder i Vest Agder Bondelag

Agnes Nordgaard, Distriktsekretær LO Aust Agder

Elisabeth Haaversen Distriktsekretær LO Vest Agder.